

Соња ТОМОВИЋ-ШУНДИЋ*

ЛЕЛЕЈЦИ МИХАИЛА ЛАЛИЋА

Сажетак: Умјетничку вриједност прозе Михаила Лалића чини њено особено језичко-стилско обиљежје којим се писац сврстава у ред најзначајнијих књижевника у нашој литератури. Лалићев језик, нарочито у његовим романима, истовремено је сасгласност најфинијих мисаоних токова и аутентичног језичког израза. Оригиналноста тако створених књижевних записа је у томе што могу да служе као подстицај да се у акту естетског опажања конституишу естетске вриједности дјела. На тај начин можемо закључити да је Лалић успио да своје виђење свијета живота представи на особен литерарни начин чинећи да је његов опус занимљив и за нас данас.

Кључне ријечи: књижевни језик, естетска вриједност, језички израз, виђење свијета

Ријетки су умјетници у Црној Гори имали тако необичну књижевну судбину, оспоравани и хваљени, као што је то случај са литературом Михаила Лалића и то не толико књижевним колико изванкњижевним разлозима. Црногорац и Васојевић и Трепчевић, како га ословљава друг из дјетињства, будући да је Лалић рођен у Трепчи, чију стогодишњицу од рођења обиљежавамо, припада и поред свега оном ријетком соју књижевних стваралаца, посвећених до дна умјетности ријечи. Умјетничка транспозиција реалности, језик умјетности и симбола за писца Лалића били су животна мисија од његовог сазријевања као ђака у Беранској гимназији до зрелих литерарних дјела која пише након II свјетског рата.

Но, Лалић је осим естетске функције видио у књижевности моћно средство за ангажовано тумачење историје, политичких прилика, али и антрополошку студију у најширем значењу балканског карактера и менталитета. Његово књижевно дјело представља јединствену структуру, у којој је аутор духовно и језички узрастао од међуратних прича и лирике

* Проф. др Соња Томовић-Шундић, Универзитет Црне Горе, Факултет политичких наука, Подгорица

до зрелих романескних форми, од наивног описа природе до представљања озбиљних сукоба током Другог свјетског рата, судара идеологије и обичаја, традиције и модерних социјалних покрета, утопије и реалности, старих навика и новог времена. Лалић је настојао да ту над драмама драму грађанског рата, чији је топос митски простор сјеверне Црне Горе, забиљежи у оним аспектима, како их је он видио и још више доживио, преносећи нам свој, прије свега, емоционалан став и снажно обојену и осјећањима натопљену слику супротстављених страна. Ону слику коју ће касније ипак мијењати, увиђањем ограничености свих људских идеја, завршавајући свој животни и књижевни вијек старачким епистолама, мудростима које превазилазе раван историје, универзалнијим темама о смислу људског живота.

Лалић је настављач приповједачког тока којим је тако обдарена лимска долина културе ријечи од: Риста Ратковића, Радована Зоговића, Радоње Вешовића, Тамила Сијарића, Душана Костића, Миодрага Булатовића и најумнијег беранског писца, писца ненадмашних мемоара, из знамените војводске куће Гавра Вуковића.

Разумијевање и тумачење својстава Лалићевих романа тек са дистанцом времена дозвољава тумачима да појме суштинске вриједности које чине њихову умјетничку страну, али и све историјске и идеолошке наносе и заблуде времена, оличене у мноштву противрјечности у личностима и колективу, и моралним драмама савјести — његових јунака. Лелејство Лалићево, његова митска Лелејска гора, постаје књижевни простор за његове ликове — *лелејце*, живе свједоке унутрашњих превирања, усуда историје и сурових сукоба, братских и браственичких, племенских и традицијских — страстима према идејама старим и још више новим подјелама у покушају да се правда историје преведе на људски језик и оствари духом наде утопијске визије будућности.

Лалић је вјеровао да је умјетност један од начина постојања истине, утолико што се умјетност не обраћа само личним емоцијама, већ нашој слободи. Његова оригинална поетика темељи се на бићу језика и језичког разумијевања свијета, јер је писац у језику природно као што се ми налазимо у свом тијелу. Умјетност је откривање путем ријечи, али откривање у умјетности, као успостављање једног свијета у језику утолико је духовније и врједније, уколико се са објективношћу списатељског задатка поставља дијагноза времена и писац успије да из контекста извуче само општељудске универзалније закључке. Наравно, без релативизирања појмова добро и зло, бавећи се оним што је стварно достојно литературе: човјеком и његовом судбином. Колико је Лалићу успијевало

да, усљед оштрине свог засјека и личног учешћа у догађајима, у потпуности изрази индивидуални и колективни индентитет Црне Горе и његово свједочење о времену буде свједочење за будућа времена, показаће се са свом логиком неумитних закона оног што долази након нас. Но, да је његово књижевно завјештање значајно у историји црногорске књижевности, у то већ сада не може бити никакве сумње. Уосталом, умјетност и историја, су различите духовне области са различитим задацима и циљевима, како знамо још од Аристотела, чиме их није могуће доводити сасвим у приснију повезаност или међузависност.

Лалић слиједи реалистичку поетику приповиједања, композиционог јединства, мијеша историјски и мито-историјски план, користи већ традицијом формирано народно стваралаштво, обичаје и лексику, пробијајући се повремено према најдубљим слојевима, архетипским симболима у колективној свијести. Његови описи природе, усамљеничких и бунтовничких карактера, стапање физичког и менталног стања код његових ликова — изванредан књижевно-језички исказ, сврставају га у ред даровитих прозних писаца у црногорској књижевности.

Књижевно дјело Лалића је слојевито, састављено од језичког, сликовног и идејног слоја. Као врстан стилиста, Лалић је на особен начин стварао слике — портрете својих јунака, њихове психолошке и душевне таблице, оптерећене историјским и традиционалним обичајима и нормама. У реалистичности својих приказа, Лалић не преза да сиђе у најмрачније одаје душе, на мјеста гдје се додирују и стварају и добро и зло, да би у тим граничним зонама истражио сложене елементе људске природе. И најзад, у идејном смислу Лалић покушава да оправда властити поглед на свијет, тумача историјских и друштвених збивања. Да ли је у томе успио, просудиће вријеме, али и озбиљан суд науке о књижевности као задатак литерарне критике и проучаваоца његове књижевне заоставштине. Да ли је са успјехом створио романе у којима се разоткрива антропологија људске природе. Човјек Црне Горе, специфичан и кад воли и кад мрзи, и као припадник идеологије и као њен противник, или је ријеч о ипак парцијалном увиду и да ли су све наше истине такве, засноване на перспективи гледања њених аутора — као питање, остаје отворено и за нас, као што је било и за Лалићеве савременике.

У том контексту умјетничка проза Михаила Лалића, ако се на њу примијене принципи феноменолошке естетике, може се посматрати са становишта њених различитих слојева. При томе највећу естетску вриједност садржи њен умјетничко-прозни језик, онај особени лалићевски енергетски набој ријечи. Лалић је посједовао риједак дар приповиједа-

ња, а његове опсервације о свијету, природи или човјеку су изванредно аналитичке, детаљне и прецизне. Лалићева умјетничка проза није само дескрипција, вођена његовим приповједачким умијећем, већ заокружена прича, прича која има властити наративни ток и законе.

Доминантан књижевни образац Лалићев ослања се на његову снажну језичку културу, али и на мијешање историјских планова и кроз њихов утицај на судбину његових јунака. Како нашем историјом преовладавају догађаји који носе различите врсте искушења и насиља, тај дубоко подијељени свијет рефлектује се на менталну мапу Лалићевих ликова, поставши основ за унутрашње дихотомије. *Хајка*, *Лелејска ѿра*, *Зло ѿрољеће*, већ и сâмим насловима асоцирају на озбиљну поремећеност међуљудских односа. У свијетлу историјског времена, Лалић је настојао да снагом умјетности осветли скривене пориве у људској природи, њене мрачне тајне и закулисне одаје. У његовој прози, та тешка времена свенародних искушења, засијецају се оштро у свијест, али и тијело појединаца, неспособних да се трајније одупру силама зла које тако суверено покатакд владају животом.

Но, Лалића то није онемогућило да створи умјетнички свијет, снажан и оригиналан, насељен упечатљивим ликовима и ситуацијама, свијет који функционише не толико по законима љепоте, колико по законима његове идеје подударности фантастичних и реалних догађаја.

Литерарна особеност коју је аутор примијенио је реалистичан и класичан модел приповиједања, стварањем атмосфере, сликом, симболима, метафором. Јунаци су приказани у свим њиховим издиференцираним индивидуалностима и различитостима. То Лалићевој прози даје посебан естетски квалитет и вриједност. Лалић и сâм има намјеру да његов прозни свијет има вјеродостојност готово историјског записа — хронике у којој се узрочно-последично везују догађаји. Богатом лексиком, особеном употребом народног говора и језичких својстава преузетих из ризнице народног предања, Лалић ће настојати да умјетнички прикаже историјско вријеме, не заборављајући ни у једној тачки приповиједања да као писац заузме јасну позицију, јасан став.

Но, у судару идеала и стварности, Лалићеви јунаци постају трагични заточеници својих утопистичких визија. Суровост, у сукобима, страст према идејама, постаје за његове јунаке тешко бремене, које понекад превазилази људске могућности. Те граничне ситуације, љубави и смрти, живота и умирања, Лалићеви јунаци пролазе природно, као што је природна њихова вјера у правду и слободу, спремност на највишу жртву; па ће поред језичко-стилског слоја, слој психолошког портретисања душев-

ног живота јунака и њихових мотивација и идеолошких и идејних одређења чинити само језгро Лалићеве прозе.

Ипак круна Лалићевог књижевног напора лежи у једном нарочитом виду интелектуалног односа према животу, резону којим је покушавао да појми живот и његова замршена правила. Сви његови романи, закључно са епистолама обилују рефлексивом о смислу човјека и смислу његовог постојања. Лалићева мисаоност и луцидност која није увијек истакнута у први план, јесте она кохезиона сила која његов књижевни свијет држи на окупу, чинећи његово унутрашње јединство могућим и садржајним, а Лалића оригиналном појавом у јужнословенској књижевности.

Sonja TOMOVIĆ-ŠUNDIĆ

LELEJCI OF MIHAILO LALIĆ

Summary

Artistic value of Mihailo Lalić's prose characterize its specific language-stylistic attributes, by which this writer takes place among the most prominent novelists in our literature. Lalić's language, especially in his novels, represents at the same time the harmony of the most delicate streams of reflection and authentic language expression. The originality of so formed literary writings lies in that they can serve as the stimulus for constituting aesthetic values of work in the act of aesthetic perception. For such reasons, we can conclude that Lalić has succeeded to present his vision of the world and life in a particular literary way, which makes his opus equally interesting for us today.